

עדשה — עיר בנחלת בנימין

מאת

ב"צ לוריא

אין אדם חולק על כך שאליהו היה בן העיר תשבה בגלעד, שהרי כתוב: "ויאמר אליהו התשבי מתשבי גלעד", אולם נתעוררה השאלה: מזרעו של מי — מלאה או מרחל?

חבורת חכמים דנה בשאלה — אליהו מזרעו של מי? תוך כדי דיון בא אליהו ועמד לפניו². אמר להם: אני איני אלא מזרעה של רחל; ולראיה — הכתוב במגילת היוחסין של בנימין³: "וַיַּעֲרַשְׁהָ וְאֵלֶיהָ וְזָכְרִי בְּנֵי יִרְחָם".

סדר אליהו רבה⁴ מצטט פסוק זה שלא לפי הנוסח המסורתי: במקום וַיַּעֲרַשְׁהָ הוא קורא "ועדשה". האם היתה לפניו מסורת אחרת⁵?

שבת בנימין, צאצאי בנה של רחל, התנחלו בחלקו הדרומי של הר אפרים והערים הידועות של נחלתם הלא הן: ענתות ועלמת, גבעת בנימין, מכמס ורמון, גבעון ובארות ועוד. אבל היו עוד בני בנימין והם ישבו בגלעד. עיון במגילות היוחסין ילמדנו שהיו משפחות שהכתוב מונה אותן פעם לבנימין ופעם למנשה, כי התקימו נשואים בין-שבטיים, כגון משפחת השופמי והחופמי הנמנית כס' במדבר כ"ו, לט עם בני בנימין ובמגילת היוחסין שבדבי"א ז', טו הם נמנים עם בני מכיר בן מנשה. יחסים משפחתיים בין-שבטיים אלה יש בהם כדי להבהיר לנו כמה דברים שלכאורה הם תמוהים, כגון: משום מה פונים אנשי יבש גלעד לעזרה בצר להם אל שאול, היושב

1 מל"א י"ז, א.

2 סדר אליהו רבה, פרק י"ח, מהדורת מאיר איש-שלום ע' 97, וכן סדר אליהו זוטא פרק ט"ו, שם ע' 199. ור' כל האגרות והמדרשים בנושא זה במבוא של מא"ש, מאמר א', שם ע' 4.

3 דב"ה"א ח', כו.

4 על זמנו של סדר אליהו רבה חלוקות הדעות ויש מאחרים אותו עד המאה העשירית. מרדכי מרגליות, לבעיית קדמותו של ספר סדר אליהו (ספר אסף, תשי"ג, ע"ע 370-390) מוכיח שהספר אינו מאוחר כלל, לשונו העברית הצחה, ללא ארמית, שמות החכמים הנוכרים בו וכיו"ב מראים שהספר הוא מסופה של תקופת התנאים.

5 במהדורת סדר אליהו רבה, שיצא לאור מטעם ישיבת חכמי לובלין בשננהאי בשנת תש"ו מצוטט הפרק שבדבי"א ח' לפי המסורה, ואולם אין ספק שיש להעדיף את מהדורת מא"ש, המבוססת על כתב-יד דפוסים עתיקים.

[2]

ב"צ לוריא

הרחק מעירם; מדוע לקחו שארית בנימין לאחר מלחמת פלגש בגבעה נשים מגלעד, ומדוע הנביא עובדיה חוזה כי בעתיד יירשו בנימין את הגלעד.

קורא "ועדשה". האם היתה לפניו מסורת אחרת?⁶

במלחמות יהודה המכבי מוזכרים שני מקומות ששמותיהם דומים ושניהם נזכרים בדבהי"א, ח' במגילת היוחסין של בנימין, האחד בשמו והשני אינו ברור ובעזרת סדר אליהו נוכל להחזירו לקדמותו. השמות הם *Adaça* ו-*Alaça* או *Elaça* המקום הראשון הוא שדה הקרב שבו ניצח יהודה את ניקנור. והשני — מקום מלחמתו האחרונה של יהודה.

על ההערכות של קרב זה נאמר:

חשמ"א ז', ל"ט — וילך ניקנור מירושלים ויחן בבית חורון... ויהודה חנה בתְּשָׁה (*Adasa*).

יוסף בן מתתיהו מרחיב את התאור ואומר:

קדמ. י"ב, י', ה':⁷ וכשיצא ניקאנור מירושלים נודמן ליד כפר אחד הקרוי בית חורון וחנה שם. ושם נוסף עליו חיל אחד מסוריה. ויהודה חנה בעדשה, כפר אחד רחוק מבית חורון שלושים ריס...⁸

את עֲדָשָׁה מזהים עם חרבת עדסה, נ.צ. 1704.1393, כ-2 ק"מ מדרום לביר-גַּבְלָא, בקרבת הדרך היורדת לבית חורון. בדו"ח על הסקר הארכיאולוגי שנערך בתש"ח ביהודה, שמרון והגולן ציין שממצא החרסים באתר הוא הלניסטי, רומי וערבי.⁸ אולם עורך הסקר⁹ מדגיש שהסקר היה "מהיר ובלתי יסודי במדה מספקת" לכן לא נראה בהעדר חרסים מהתקופה הישראלית סתירה לזיהוי זה.

המקום השני הוא אֶלְעֶשָׂה, כאן חנה יהודה לפני הקרב שנפל בו. על קרב זה נאמר: חשמ"א ט', ד — (בכחידס וצבאו) חנו נגד ירושלים. ויסעו וילכו לבירה¹⁰ בעשרים אלף איש ובאלפים פרשים. ויהודה היה חונה באלעשה ושלשת אלפים איש אתו בחור... ותנגף הקרן הימנית מאתם (מהסורים) וירדף אחריהם עד קְצוֹר החר... קדמ. י"ב, י"א, א — בכחידס מיהר לירושלים. ואולם כשנודע לו שיהודה חונה בכפר אחד ביר-זיתא, מיהר לקראתו עם שתי רבבות רגלים ואלפים פרשים... אז פלש (יהודה) לחוץ (מערכתם) והכריח אותם לנוס ורדף אחריהם עד הר עצה (זהו שמו)...

6 בתרגומו של אברהם כהנא.

7 בתרגומו של א. שליט.

8 ע' 184.

9 זכריה קלאי, שם ע' 153.

10 בארות, היום אל-בירה הסמוכה לרמאללה.

את אלעשה מזהים בחרבת אל-עשה או אל-עשי, ק"מ אחד מדרום מערב לאל-בירה.

אלעשה ידועה לנו מימי המקרא; אחד מבני בנימין אשר כבש, או בנה את העיר קרא לה בשמו. כדי לאתר את מקומה בהתישבותם של בני בנימין נקרא את מגילת היוחסין במשמעותה ההתישבותית.

דבה"א ח', לו וט', מג:

ומוצא (על-יד ירושלים) הוליד את בנָעא,

רפה (הכפר רפת מדרום למראלה) בנו,

אָלְעֶשָׁה (חרבת אֶל-עֶשָׁה) בנו,

אָצֵל (עמד במורד המזרחי של הר הזיתים; דעה אחרת — מקום בוודי יָצוּל

שמדרום לאב־תור) בנו

לרשימה זו נוסיף עתה את חדשה או עדשה, שנשתבשה ליעֶרְשָׁיָה.

בידוע שמרבית השמות שבמגילות היוחסין הם לא רק שמות של אנשים, כי אם גם שמות של ישובים שהוקמו על-ידי אנשים אלה או שנכבשו או נבנו על ידם. וכך עלינו לראות גם את השם יַעֲרֶשְׁיָה¹¹ = עדשה. לפיכך נאמר שראשיתה של העיר עדשה בהתישבותם של בני בנימין בנחלתם, מצפון לירושלים, ובתקופתו של בעל ס' דבה"י, בימי שיבת ציון, ישבו ראשי העיר הזאת בירושלים.

עד כה הכרנו את שם העיר בצורתו היונית *Adasa* כהנא תרגם "חדשה" ואין זה נכון, יפה תרגם א. שליט (בקדמ.) והרטום (בס' חשמונאים) — עדשה, כפי שנשתמר שמה הקדום של העיר בסדר אליהו. ואם נניח שהאות "ש" היא ש (שמאלית), שנכתבה בערבית ב-ס, נמצא שהשם הקדום נשתמר במקום עד ימינו ללא שינוי בחרבת עדסה¹².

11 שם זה אינו מופיע באוצר השמות המקראיים אלא פעם זו בלבד; צורתו מורה ואין לו הסבר.

12 אברהם ביכלר, מחקרים בתקופת המשנה והתלמוד (תרגם מאנגלית ב"צ סגל, הוצ' מוסד הרב קוק) בפרק על היישובים והאוכלוסיה שנותרו ביהודה לאחר שנת 70, דן במשנה עירובין פ"ה, מ"ו. המשנה באה להגדיר מהי עיר הקטנה ביותר ומביאה דוגמא "כעיר חדשה שביהודה, שיש בה חמשים דיוורין". אבל ביכלר אינו מבדיל בין "חדשה" ל"עדשה".